

Szerencsés Károly

Rebellió és tetthazafiság

Bennünket, magyarokat sokszor felruháznak külső szemlélők a „rebellis” jelzővel, s tényleg, ha felületesen szemléljük történelmünk évszázadait, van is ebben valami. A rebellio: aktív ellenállás, s mi még a passzív rezisztenciát is előszeretettel gyakoroltuk. A szóhoz tapad némi pejoratív felhang, mi azonban most nem így értelmezzük, hanem mint ellenállást. A sok pártütés, lázadás, forradalom, szabadságharc leginkább azzal függ össze, hogy kívülről állandó beavatkozásoknak voltunk kitéve, s ezek a beavatkozások erőszakkal vagy fortélyal, oktrojálással vagy kikényszerített jogszerűséggel mindig letéríteni akarták a nemzetet a helyesnek vélt útról. S ami még bonyolultabbá teszi a dolgot: megvolt a hajlam bennünk arra is, hogy magunk eltévelyedjünk, s rossz irányba induljunk.

Keveebb szer szólnak rólunk úgy, mint alkotó, építő, szervező nemzetről, amely egészen lehetetlen körülmények közepette is képes volt fenntartani kultúráját, államát, pusztá létét. Képes volt többször is a csaknem teljes pusztulás után újrakezdeni, újjáépíteni az országot, megszervezni a társadalmat, magas kultúrát teremteni, a szerencsésebb európai nemzetek után eredni gazdaságilag, államszervezésben, jogalkotásban, oktatásban, tudományban, művészetekben. Képes volt integrálni beköltöző idegenek százazeit úgy, hogy azok otthon érezhették magukat Magyarországon, és sokat tettek is az országért. Leginkább németeket, zsidókat, déli szlávokat, románokat. Hogy egy részük a kritikus pillanatban a torkunknak esett, másokat meg mi bántottunk, megint alapvetően külső nyomásra történt. A történelmünk egészen megdöbbentő grimasza, hogy azokat bántottuk, akik nekünk nem ártottak, s azokat dédelgettük, akik a vesztünkre törtek.

Építeni biztosan nehezebb, mint lázadni. Valójában a rebellio – a szónak nem pejoratív, „ellenállás” értelmében – és a tetthazafiság nincs is antagonisztikus ellentétben egymással. Egy olyan nemzetnek, mint a magyar, amelyet megtizedelt a történelem, s amely beszorult a hatalmas szláv és germán satuba, nagyon felkészültnek kell lennie minden téren. Elsősorban kulturális téren: történjen bármi, megmaradjon a nyelv, a tánc, a dal, a legenda, a mese, a költészet, mert ez tartja fenn a nemzetet. De eleink helyesen érezték, hogy ez nem elég. Kell az állam is, s az állammal a jog. A kettő szinte egymás forrása: a jog biztosítja

az állam létét és működését, az állam biztosítja a jog forrását. S ez az állam a magyar tudatban a Szent Korona állama, akkor is, ha területileg néhány megyényire zsugorodott, akkor is, ha formálisan egy különálló részben – Erdélyben – működött, akkor is, ha a korona a magyar nemzettel nem rokonszenvező király fejére került, sőt, akkor is, ha szándékosan nem koronázták meg vele az uralkodót, vagy éppen köztársaság az államforma.

Mindezt persze nehéz megérteni egy kívülállónak, legfőképpen azoknak, akik a magyar államtól elszakadni vágytak, s ma is ugyanazon az államterületen élnek, de más impérium alatt. Ez csak úgy történhetett, hogy külső erők ránk kényszerítették a jelenlegi határokat, s erőnk már nem lévén ennek kijavítására, el kellett fogadnunk ezt az állapotot. Az ellentmondást a Szent Korona állama és a jelenlegi állapotok között azzal próbáljuk feloldani, hogy a nemzet határok feletti egységét hangsúlyozzuk, s a kívül rekedt honfitársainkkal a köteléket a Szent Korona jeleníti meg. Az Alaptörvény Nemzeti hitvallásában ez úgy szerepel, hogy „[t]iszteletben tartjuk történeti alkotmányunk vívmányait és a Szent Koronát, amely megtestesíti Magyarország alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét.”¹ Ez a múlt, jelen és jövő magyarjai közti szerződés fontos része.

Miért is nincs antagonisztikus ellentmondásban az építés – a tetthazafiság – és a rebellió? Mert igenis létezhet olyan történelmi helyzet, amikor az igazi tetthazafiság az ellenállás. És fordítva is: amikor az igazi ellenállás a makacs építkezés. A tetthazafiság Széchenyi István szava, de ő sem a rebelliót helyezte ezzel szembe – noha alighanem gondolt rá –, hanem a szájhazafiságot. Utóbbi a szemfényvesztés és a frázisok segítségével mozdítaná elő a közjót, de nem tettekkel. Vonatkoztassunk el most a konkrét helyzettől: a lényeg mégiscsak az, hogy miként 1848–49-ben, úgy sokszor előállott az a helyzet, amikor már nem lehetett nem ellenállni. Nem hagytak teret a tetthazafiságnak a külső erők és belső „szövetségeik”.

A magyar közgondolkodásban az ellenállásnak, a rebellióknak óriási a súlya. A modern kor előtt a rebellió a törvényekben, szerződésekben rögzített ellenállási jogot értették. Erre a II. András által kibocsátott *Aranybulla* lehetőséget biztosított. Sokszor hivatkoztak is erre a későbbi évszázadokban, gyakran joggal, de gyakran önkényesen értelmezve a szöveget. Vizsgálódásunk időtartama a modern Magyarország, amelynek létrejöttét 1848-ra tesszük. Mindjárt a születés évében létrejött az a kényes helyzet, amikor a tetthazafiságot, a békés és szívós építómunkát lehetetlenné tette a külső beavatkozás, és az ellenállás szabadságharcá váltzott. Izgalmas kérdés, vajon mikor jön el az a pillanat, amikor az építkezést fel kell hogy váltsa a harc. Merthogy a magyar közgondolkodásban annak is nagy súlya van, hogy akár az elbukott rebellió, a veszített csata is hasznosabb lehet a nemzet túlélése és jövője szempontjából, mint a meghunyászkodó, de békés behódolás.

¹ Magyarország Alaptörvénye 2011.

Ennek alátámasztására álljon itt két idézet a politikai tábor két merőben ellentétes oldalán lévő kortárstól, Tisza Istvántól és Ady Endrétől. Tisza azt mondja: „minden nemzetnek egy levert, letiport férfias küzdelme, ha százazrek vérébe kerül is, melegágya lehet egy jó, egy szebb jövőnek.”² Kemény szavak, főleg azért, mert a magyarság a 20. században valóban százazrek vérével fizetett két nagy háborúban, vereségben, megbélyegzésben, s nagyon emelkedettnek kell lenni ahhoz, hogy e szavak igazságát elfogadjuk. Hiszen Przemysl és Isonzó Trianonhoz vezetett; a Don-kanyar pedig két megszálláshoz, két elszabadult ösztönvilág intézményesüléséhez. A német megszálláshoz és a „hungarista forradalomhoz”, majd a szovjet megszálláshoz és a kommunista uralomhoz. S ezzel 45 évnyi hódoltságához és diktatúrához. Ezen az sem változtat, hogy a németek „segíteni” jöttek, a szovjetek meg „felszabadítani”. Tisza szavai mellé magyarázatul oda kell tenni, hogy ő a nagy háborút tisztán önvédelmi harcnak – vagyis ellenállásnak – értelmezte az orosz és fiók pánszlávizmusokkal és egyéb hagymázás törekvésekkel szemben.

De lássuk Ady Endre szavait:

„Világos és Arad rettenetes emlékü helyek, s egy új Világostól vagy új Aradtól mentse meg az isten ezt a boldogtalan országot. De Világostól és Aradtól egy hosszú félszázadig erőt merítettünk. Egy katonátlan Világos s egy bitótlan Arad azonban félezer évre vagy örökre megsemmisítheti ezt a nemzetet.”³

Írta ezt a költő 1908-ban, amikor nemcsak Ferenc József élt még, hanem Görgei Artúr is. Messzire tekintett, s ha elfogadjuk, hogy vatesz volt Ady Endre, úgy szűk négy évszázadunk még biztosan maradt.

E gondolat nem veszett ki a magyarságból a rettenetes 20. században sem. Teljesen magától értetődő tehát, hogy a kommunista diktatúra összeomlása utáni első szabadon választott országgyűlés megint egy vesztes forradalom emlékét örököltette meg első törvényében.⁴ Vagyis a mai szabadságunk az 1956-os forradalmunkból sarjadt ki. Természetesen nem a vereségből, hanem az ellenállásból. Ez az értelmezés azt sugallja, hogy minden egykoron, külső erő által levert ellenállásunk, forradalmunk, rebelliónk hasznos és értelmes volt, annak ellenére, hogy a leverettetés a mai napig ható súlyos következményekkel jár.

A rebellió különleges eszköze a passzív rezisztencia. Ehhez nagy erő kell, komoly meggyőződés, ellenállás a kísértésnek, a megpróbáltatásoknak. Akár nélkülözés is. Nem szabad engedni a szenvedélyeknek, s hinni kell az igazunkban. S az sem baj, ha az igazunkkal együtt

² ÖSTÖR 1927: 47.

³ *Ady Endre publicisztikai írásai* 1977: 72.

⁴ 1990. évi XXVIII. törvény.

járnak az érdekeink is. Utóbbi kettő együttállása megacélozza a passzív ellenállásban részt vevők elszántságát. Sikeresnek szokták venni a II. József törekvéseivel szembeni passzív rezisztenciát, de leginkább a Bach-korszak idején mutatkozó ellenállást. Utóbbinak lett következmény a „kiegyenlítés”, amely – a teljes függetlenség feláldozásával – mégis kiváló lehetőséget biztosított a magyarságnak az építkezésre. A tethazafiságra. Ugyanakkor a védelem illúzióját is a szláv és egyéb törekvésekkel szemben, amelyek alapjaiban fenyegették a magyar állam, sőt a magyarság létét is. Létrejött az Osztrák–Magyar Monarchia, amely „[a] népek sokaságát fogta évszázadokon át közös fedél alá; olyan népeknek nyújtott kereskedelmi előnyöket és biztonságot, amelyek közül korunkban egynek sem volt elegendő szilárdsága és életerege, hogy egymagában szembeszálljon a feléledő Németországgal és Oroszországgal” – írta Churchill 1948-ban.⁵ Tekintsünk el attól, hogy Churchill nyilván a Habsburg Monarchiáról beszél, és nem tartja fontosnak a pontos fogalmazást. Attól is tekintsünk el, hogy akkor miért engedték 1918-ban szétverni a Monarchiát, és 1945-ben miért engedték át az egész közép-európai térséget a Szovjetuniónak. Most csak az a fontos, hogy a dualista monarchiában a tethazafiság mellett nagyon elharapózott a pusztá frázisok rebelliója, a „nem engedünk a negyvennyolcból”, az „eb ura fakó” mentalitás. Ez maga volt az obstrukció, amely a legkritikusabb órában kiszolgáltatta az országot a jól szervezett ellenségeinek. A történelmi emlékezetben a „kiegyezés”, s ezzel a szuverenitásunk egyes elemeinek faladása azért nem olyan erős, mint a rebellis hagyomány, mert a vége nagyon rosszul alakult. Cserbenhagyás, összeomlás, mindenféle megszállás, Trianon, bolsevik puccs, elképesztő megpróbáltatások.

Tagadhatatlanul jelen van a magyar közgondolkodásban a „kiegyezés” a Kádár-korszakról kialakítani vágyott képben is. Eszerint a magyarság „kiegyezett” Kádár Jánossal egy, a Rákosi-korszaknál és a környező országokénál élhetőbb rendszerért. Ilyesmiről szó sem volt. Kiegyezés csak két fél között lehetséges, s a kommunista diktatúra semmilyen politikai mozgásteret nem engedélyezett. Hogy élhetőbb rendszer jött létre – persze a példátlan 1956–1961 közötti vérengzés után –, az inkább a rebellió erejéből fakadt. A forradalom erejéből, amelytől a rendszer bukásáig rettegetek a kommunista párt (MSZMP) vezetői és kiszolgálói. Nem tagadom, hogy voltak, akik pályáztak a Deák Ferenc-i szerepre, de ez még csak karikatúra szintjén sem működött. A híres magyar rebellió, az ellenállás pedig olyan halovány volt, hogy lángját észre sem lehetett venni egészen a birodalom összeomlásának előestéjéig. Akkor ráfújtak a parázsra kívülről, és fellángolt a tűz. Ellenállás persze volt a Kádár-korszakban, de nem annyira politikai jellegű, mint inkább civilizációs és nemzeti értelmű. Ezért történhetett meg minden különösebb megrázkódtatás – sőt indulat – nélkül a rendszerváltoztatás 1989–90-ben.

⁵ CHURCHILL 1989: 13.

Szólni kell a rebellió kevésbé nagyszerű megnyilvánulásiról is. Volt abból is. Ennek a leglátványosabb formája a puccs, de nagyon veszélyes az obstrukció is, amely korántsem merül ki a parlamenti élet különféle eszközökkel történő ellehetetlenítésében. Veszélyesebb módja a népakaratot (a parlamenti többség akarát) folyamatosan és szívósan aláásó magatartás, amit természetesen lehet szervezni, irányítani. Ez alapvetően nem a politikai szférában nyilvánul meg, hanem leginkább a kulturális területen (pl. az oktatásban), a gazdaságban, a civil szférában. Az ilyen obstrukció ügyesen manipulálható a tömegkommunikációs eszközökkel, s elvezethet akár az állandó tüntetések, sztrájkok, jogsértések állapotába is. A káoszhoz. Klasszikusan ez történt Magyarországon 1918 őszén. Puccsnak azért nem lehet nevezni az akkori eseményeket, mert sem törvényhozó, sem végrehajtó hatalom, de még államfő sem maradt, amelyet vagy akit meg lehetett volna puccsolni. Így persze törvényes jogforrás, törvényes erőszakszervezet sem és így tovább. Viszont céljaiban és következményeiben az események valóban puccshoz hasonlítottak. Más nézőpontból forradalomhoz. A nézőpont attól függ, hogy az 1918 őszén történeteket a magyar történelmi folyamatokból fakadó organikus fejlődésnek tartjuk-e, vagy azon túlmutató változásnak.

Kétségtől az 1918. október–novemberi eseményekben benne volt az organikus fejlődés esélye is, hiszen olyan rég artikulált követeléseket vett napirendre, mint az általános, titkos választójog, a nemzetiségi kérdés vagy a földosztás. A királykérdés megoldására november 13-a⁶ után esély alig mutatkozott, figyelembe véve a Habsburgok helyzetét magában Ausztriában, illetve a győztesek által támogatott egyéb területeken. A köztársaság kikiáltása már túlment az organikus evolúció elviselhető fokán, hiszen ez – leszámítva Nagy György kis pártját – nem volt politikai programján egyetlen pártnak sem. Igaz, nem is lehetett, hiszen ez alkotmányellenes lett volna. Éppígy a függetlenség sem, hiszen az uralkodó felfogás szerint Magyarország független volt, s ekként része az Osztrák–Magyar Monarchiának. A legnagyobb ellenzéki pártot „függetlenséginek” hívták, de mindenki értette, hogy ez mit jelent. El kell ismerni azt is, hogy 1918-ban kényszerszakítás történt – ha nem lenne félrevezető, azt is mondhatnánk, hogy „hűtlenség”. A Monarchiától szakadt el Ausztria, majd Csehország – vitte a Magyar Királyságból a Felvidéket is –, a Szent Koronától Horvátország, s aztán megszállással Erdély és Kelet-Magyarország, a Délvidék is elveszett. Mindez nem jelentette azt, hogy széles tömegek ne üdvözölhették volna a függetlenséget vagy akár a köztársaságot 1918 őszén. Sok illúzió élt, a köztársaság is a területi integritás talaján állt. Szájhazafiság volt ez a javából, tettek nem követték a szép szövegeket. Csak később, a történetek ismeretében vált igen disszonánssá ez a függetlenség és ez a köztársaság. Ezért nehéz mit kezdeni vele a történelmi emlékezetnek is, hiszen a függetlenség trianoni

⁶ KLETTNER 2012.

értelmezése együtt járt az ország és a nemzet brutális feldarabolásával, életlehetőségeinek mai napig tartó zsugorításával, perspektívájának elvételével.

Mindezt már semmiképpen sem lehet organikus fejlődésnek nevezni, de sajnos leválasztani sem lehet a Károlyi-féle kormányzásról és köztársaságról. Így az 1918. őszi–téli fejleményekben inkább a puccsjelleg dominált, az határozta meg, mintsem az organikus evolúció vagy éppen a törvényesség, a jog, vagy akár a forradalom. Hogy ez így alakult, abban kétségkívül döntő szerepet játszottak a külső körülmények, a győztesek szűklátókörűsége és a szomszédok mohósága. De meghatározó volt a Károlyi Mihály nevével fémjelzett magyar kormány politikai, katonai, diplomáciai tehetetlensége is. Így könnyen belátható, hogy az 1919. március 21-i puccs, a kommunista–szociáldemokrata Tanácsköztársaság eleve be volt kódolva az összeomlásba, az őszirózsás forradalomba. Nem törvényszerűen, de elkerülhetetlenül. Ez a puccs joggal rémisztette meg a győztes nagyhatalmakat, és biztos, hogy többet ártott a magyarságnak, mint használt a párizsi tárgyalások alatt. Rémisztően szélsőséges rebellió volt ez, az elvadult ösztönvilág első nagy lázadása. Internacionalista, de a párizsi döntéshozók szemében mégis magyar. Nemzetünk harmadát, amelynek zöme közvetlenül a határaink mentén élt, dobták oda idegen államoknak. Az országot teljesíthetetlen jóvátételre kötelezték, teljesen elszigetelték. Megfojtani vágytak. Nehéz felfogni, milyen erőfeszítések kellettek ahhoz, hogy onnan talpra álljon az ország. Ekkor igazi tetthazafiakra volt szükség, s a legkevésbé üres szölamokra, fals rebellióra. A nemzet készen állt a feladatra, és megtalálta hozzá a megfelelő vezetőket is. Igazán nagy történelmi bravúr volt a trianoni keretek között életképes, fejlődő és vonzó államot megszervezni és működtetni. Ezt a teljesítményt volt hivatott reprezentálni az 1938-as Szent István-év, amely egybeesett az Eucharisztikus Világkongresszussal. Miként a kiegyezés utáni eredményeket az előző század végén a millenniumi ünnepek jelképezték. Készültek a tervek a magyar közigazgatás modernizációjára, a földreformra, az iskolarendszer átforgálására, az infrastruktúra fejlesztésére. Mindezt elsöpörte a háború.

Volt még puccs bőven. Éppen a háború alatt is, német segítséggel a nyilasok „hatalomátvétele”, a „hungarista forradalom”, amely bármennyire is szálnalmas volt, rettenetes tragédiával járt. Halottak tízezrei, romba dőlt ország maradt utánuk, s a magyarság megbélyegzése. Ez azzal az értelmetlen szándékkal is járt, hogy külső erők állandóan „megbüntetnék” a magyarságot, mintha ehhez bármilyen erkölcsi joguk vagy az erőszakon kívül bármilyen jogi felhatalmazásuk lenne. Itt természetesen nem a párizsi békeszerződésre vagy egyéb nemzetközi dokumentumokra gondolunk, hanem a környező államokban rekedt magyarsággal szembeni durva fellépésre. (A jugoszláviai vérengzéstől, a csehszlovákiai deportálástól, a reszlovakizációtól az ukrainai elhurcolásokig, a romániai falurombolásig széles a skála.)

Súlyos következményekkel járt a kommunista puccs 1947–1948-ban, ami világossá tette, hogy az 1945 utáni újrakezdés – minden sikere és reményei ellenére – nem folytatódhat.

Történt ez úgy, hogy a háború után széles tömegbázisa volt annak az álláspontnak, hogy a parlamentáris hatalom alapjainak kiszélesítésével valójában az organikus fejlődés útját járjuk, s 1938–1944 között erről tértünk le. Ez akkor is így volt, ha a szölamok szintjén az új politikai erők mindegyike elhatárolódott az egész 1920 utáni rendszertől (Horthy-rendszer). Lényegében ennek is külső okai voltak. A szovjet megszállás, amelynek alapvető magyarázata az volt, hogy fel kellett szabadítani Magyarországot is a fasiszta uralom alól. A háborúba 1941-ben léptünk be, kilépni pedig nem sikerült idejében, így logikus, hogy már 1941-ben is fasiszta volt Magyarország. Innen már csak egy lépés, hogy Horthy hatalomra jutásának pillanatától az volt. Vagyis Magyarország az első (1920) és az utolsó (csatlós) fasiszta ország. Ennek a hazugságnak súlyos ára volt, a kommunista puccs éppen a „fasiszta összeesküvés” leleplezésével indult, és a parlamentarizmus felszámolásához vezetett. Természetesen ekkor már a legkevésbé sem számított, hogy ki volt valóban „fasiszta”, és kit bélyegeztek meg hamisan. Hiszen az egész alaphelyzet hazug volt. Ellenállásnak – rebellióknak – tartjuk az 1945–1947 közötti politikai küzdelmet, szabadságharcnak, amelyben a külső erők segítségével az országot az organikus fejlődésből kiragadó politikai párt került hatalomra a demokratikus-nemzeti erőkkel szemben. Ez a zsákutca 40 évig tartott. Olyan időszakban, amikor az emberiség a legnagyobb lépésekkel haladt előre minden téren. A vágy mindvégig élt a nemzetben, hogy csatlakozhassunk ehhez az európai (nyugati) fejlődéshez, vállaltuk érte a forradalmat is – legszebb és legreménytelenebb rebelliós teljesítményünket –, de a külső katonai beavatkozás ellehetetlenítette ezt is.

Politikai és gazdasági értelemben kilátástalan helyzetbe került az ország. Ezt a kilátástalanságot érezték is az emberek, s ez a tetthazafiságot szinte gúzsba kötötte, a rebelliót pedig értelmetlen önpusztító irányokba vezette. Egy egész emberöltőig tartott ez az állapot, mígnem a mesterségesen összetákolt és erőszakkal fenntartott „szocialista világrendszer” – benne a Szovjetunióval – megingott, majd össze is roskadt. Kiderült, hogy a szocializmussal (a kommunista diktatúrákkal) szembeni legfőbb ellenálló erő a nemzet volt. És az a szilárd hit, hogy a nemzeti szuverenitás együtt jár a szabadsággal (demokráciával), ellenben a birodalmak jelenléte a nemzettel együtt a szabadságot is korlátozza. Ez a közép-európai nemzetek történelmi tapasztalata. És az is, hogy építő tetthazafiságra csak a szabadság körülményei között van lehetőség. Ennek megóvásához pedig szükség van az ellenállásra, mert egészen rövid, szinte véletlenszerű történelmi korszakoktól eltekintve, Közép-Európában mindig jelen van valamilyen birodalmi törekvés. A döntő kérdés a 21. században is az, hogy a nemzet hol érzékeli azt a pontot, amikor már úgy érzi, hogy itt az ideje a rebellióknak, a külső tényezők már lehetetlenné teszik az építkezést. A mi ingerküszöbünk kétségkívül mélyebben van, hamarabb észleljük a bajt, de ez nem valami genetikai sajátosság, egyszerűen a történelmi tapasztalat. Érdemes rá figyelni.

Irodalom- és forrásjegyzék

1990. évi XXVIII. törvény az 1956-os forradalom és szabadságharc jelentőségének törvénybe iktatásáról
Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)

Ady Endre *publicisztikai írásai. III. kötet* (1977). Budapest: Szépirodalmi.

CHURCHILL, Winston S. (1989): *A második világháború, I–II.* Ford. Betlen János. Budapest: Európa.

KLETTNER Csilla (2012): IV. Károly eckartsai nyilatkozata. *Mnl.gov.hu*, 2012. március 30. Online: https://mnl.gov.hu/a_het_dokumentuma/iv_karoly_eckartsai_nyilatkozata.html

ÖSTÖR József (1927): *Tisza István saját szavaiban.* Budapest: Franklin-Társulat.